

глаза, брови, волосы «къара, сия къашлы», «къара чатма», «къара козлы», «къара сачлы»; краски «къара боя»; одежды: шуба «къара тон».

Э. Шемьи-заде неоднократно подвергался преследованиям, арестам, репрессиям со стороны властей. Около 8 лет он провел в тюрьмах и лагерях. Конечно, это повлияло на внутреннее состояние поэта, он больше стал задумываться о волнующих его темах Родины, языка, нации, будущего народа. Эти душевные переживания отразились в его стихотворениях «*Ёл берме*», «*Къайгы*», «*Амет-хан*», «*Къара туман*», «*Мор къаранфиль*», «*Чалышкъан ве магърур халкъым*», «*Юрегиме*», балладе «*Сакъсаул*». Поэмы «Днепрльстан», «Алиме» и «Аслыхан» свидетельствуют о тоске по утраченной родине, о его ностальгии к родному краю.

Изучение цветообозначений в лирике Эшрефа Шемьи-заде позволяет нам сделать выводы об особенностях идиостиля поэта. Доминирующие цвета в его творчестве – это чёрный, белый, красный с оттенками розовый, алый. Цветообозначение в произведениях выполняет здесь смысловую, описательную и эмоциональную функции. Эти функции способствовали передаче различных настроений его романтической одухотворенности и, наоборот грусти, переживаний. В дальнейшем планируем рассмотреть другие аспекты поэтического мира Э. Шемьи-заде.

Источники и литератур:

1. Mamutova Z. Eşref Şemi-zadenin tarafından tercüme edilen A.S. Puşkin'in «Bahçesaray çeşmesi» poemasında rastlanan tazvir vastaları. 2 Uluslararası türk dili ve edebiyatı sempozyumu «Dil ve slup incelemeleri» (том– II, Испарта, Турция). С.753-768
2. Шем`ї-заде Е. Вибрані твори в 3-х томах. Том 1/ Шем`ї-заде Е. – Симферополь : Тарпан, 2008. – 288 с.
3. Шем`ї-заде Е. Вибрані твори в 3-х томах. Том 2./ Шем`ї-заде Е. – Симферополь : Тарпан, 2009. – 216 с.
4. Шемьи-заде Э. Своя особая строка... / Э. Шемьи-заде; сост.: А. Эмиров. – Симферополь : «ДОЛЯ», 2008. – 112 с.
5. Яяева А. Эшреф Шемьи-заденинь гражданлыкь лирикасы ве эстетик бакъышлары / А. Яяева // Йылдыз, 2009. – №5. – С.119 – 121
6. Яяева Н. Эшреф Шемьи-заденинь яратыджылыгында диалогларнынъ къулланылувы / Н. Яяева // Йылдыз, 2009. – №5. – С.116 – 118
7. Цвет — это что? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://mironovacolor.org/>
8. Финкель И. Л. Синтез формы и цвета в творчестве А.С. Пушкина [Электронный ресурс] / И. Л. Финкель. – Режим доступа : http://www.esperanto.mv.ru/_ilfinkel/art4.html

Дехтярьова О.В.

УДК 811.161.2'282+81'373.7'38

ДІАЛЕКТНА ФРАЗЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИКИ

Аннотация. В статье представлен короткий обзор научных исследований украинских ученых второй половины XX – нач. XXI вв., посвященных функционированию диалектных фразеологизмов в художественных произведениях. Обобщена их роль в формировании лингвостилистического потенциала диалектной фразеологии.

Ключевые слова: диалектная фразеологическая единица, контекст, стилистика, художественный текст.

Анотация. У статті подано короткий огляд наукових розвідок українських учених другої половини XX – поч. XXI ст., присвячених функціонуванню діалектних фразеологізмів у художніх текстах. Узагальнено їхню роль у формуванні лінгвостилістичного потенціалу діалектної фразеології.

Ключові слова: діалектна фразеологічна одиниця, контекст, стилістика, художній текст.

Summary. The article presents an overview of scientific studies by Ukrainian scientists of the second half of XX – the beginning of the XXI century dedicated a functioning of dialect phraseological units in art texts. It was summarized their role in the creation of a linguostylistics potential of the dialect phraseology.

Keywords: dialect phraseological unit, context, stylistics, art text.

Фразеологія художніх творів залишається об'єктом наукового зацікавлення багатьох лінгвістів. Крім розробки теоретичних питань, мовознавці займалися аналізом фразеологічного багатства художніх творів класиків української літератури, зокрема Т. Шевченка, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, М. Рильського, О. Гончара, П. Загребельного, В. Стефаніка та інших письменників.

Текстовий підхід вивчення ФО має давні традиції в дослідженні художньої прози окремих авторів. Питання стилістичного використання ФО в художніх творах українських і зарубіжних письменників знайшли активне відображення ще в лінгвістичних дослідженнях учених 50-60 рр. XX століття. Увагу лінгвістів привертає насамперед фразеологія прозаїків XIX – початку XX ст. Частіше окремі явища фразеології розглядалися поруч із лексикою, хоча деякі роботи присвячено висвітленню окремих питань фразеології. Заслужують на увагу дослідження П. П. Плюща, І. К. Білодіда, Л. Г. Скрипник, Л. І. Добржанської, М. М. Богдана та інших учених.

У другій половині XX ст. питання функціонування ФО в художніх текстах знайшли відображення у працях Л. Г. Авксентьєва, С. П. Александрової, М. О. Бакіної, В. М. Білоноженко, В. М. Вакурова,

В. П. Вомперського, С. А. Ганжі, І. С. Гнатюк, Л. Б. Давиденко, В. С. Калашника, Ю. І. Кохана, А. П. Супрун, В. Д. Ужченка, Н. П. Щербань, Л. Ф. Щербачук та ін.

Розвиток фразеологічної науки потребує розширення об'єктів дослідження, зокрема фразеологічного фонду, почерпнутого з художніх творів авторів, які є носіями живого говіркового мовлення. Їхні твори актуалізують словникові скарби української традиційної фразеології та служать засобом фіксації багатьох мовних явищ, поширених лише на певній території.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що вивчення діалектної фразеології в художніх текстах залишається й досі недостатнім.

Українська літературна мова постійно поповнюється діалектними елементами. Стилiстично-виразові потенції таких надбань надто високі. Мова художньої літератури характеризується яскраво вираженими естетичними функціями. Тому саме в ній діалектний елемент часто вперше естетично оцінюється й піддається випробуванню на стилістично-виразову придатність, саме в ній уперше народжуються такі прийоми і способи стилістичного використання діалектного матеріалу, які з часом стають набутком загальнонародної мови.

Вивчення ізольованої діалектної фразеологічної одиниці (далі ДФО) не дає певної уяви про різноманітні зв'язки, в які вона вступає в тексті. Однак уживання ДФО в художній літературі є органічним лише в такому вигляді, у якому це потрібно для здійснення авторського задуму, тобто завжди відбувається творча обробка.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати наукові розвідки українських учених другої половини ХХ – поч. ХХІ ст., присвячені вивченню діалектної фразеології в художній літературі.

Спостерігаючи за функціонуванням діалектизмів у мові художньої прози 60-х років ХХ ст., Г. О. Козачук пише: “Стиль художньої літератури має здатність надовго затримувати й навіть активізувати в собі позалітературні мовні елементи, використовувати зі стилістичною метою ті мовні явища, що згодом можуть стати літературною нормою” [5, с. 52].

ДФО мають у своєму складі стилістично нейтральні компоненти із яскравим експресивним забарвленням. У розмовному мовленні вони є засобом вільного, невимушеного спілкування людей – носіїв певного говору. Для відтворення цього типу мовлення ДФО використовуються в художньому стилі.

Окрім того, ДФО підкреслюють найдрібніші деталі явищ, предметів, реалій довкілля. Це уможливує в художньому стилі максимальне наближення до дійсності, опис життя з усіма його подробицями, створення місцевого колориту, типізацію характерів представників різних соціальних прошарків. Однак тут повинна виявитися неабияка авторська майстерність, оскільки лише за такої умови можна досягти бажаного ефекту.

Із погляду стилістики ДФО виконують функцію художньо-естетичних засобів і передбачають відповідну оцінку читачами художніх текстів. “Художньо-стильова норма мотивує використання ДФО як художнього засобу, який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри” [4, с. 200]. Разом з іншими виразальними засобами ДФО реалізують функції художніх творів.

При аналізі фразеологізмів у художніх текстах, як відзначає Т. В. Цимбалюк, важливою проблемою є визначення обсягу контексту. “Якщо для визначення значення здебільшого достатньо одного речення, то для з'ясування смислу фразеологічної одиниці необхідний контекст, як широкий, так і вузький” [9, с. 23].

ДФО поза оточенням, тобто контекстом, не дає правильного уявлення про їх природу та функціонування. Контекст сприяє не тільки якнайповнішому, найефективнішому вияву семантики ДФО, але й створенню умов для нової сполучуваності. ДФО може опинитися в незвичному для неї контекстному оточенні, що призводить до виникнення нових відтінків у значенні, подвійної актуалізації й навіть повної заміни семантики. У контексті якнайповніше виявляються такі ознаки фразеологізму, як експресивність і емоційність, що є важливими аспектами конотації. А. М. Мелерович та О. В. Блінова відзначають, що використання ФО у мовленні, їх сприйняття та осмислення досить часто супроводжуються інтуїтивним аналізом складових семантичних компонентів, а для “художнього мовлення характерне використання ФО як особливих аналітико-синтезуючих образних конструкцій” [6, с. 117].

У дисертації Н. Д. Бабич [1] розглядається співвідношення загальнонародного й діалектного у фразеології української мови. Матеріалом дослідження послуговували ФО буковинських та частково гуцульських говірок, зібрані у Чернівецькій області, фразеологія мови творів О. Кобилянської, Ю. Федьковича, І. Воробкевича та інших письменників. Дослідниця наголошує на тому, що без аналізу ДФО в мові творів згаданих письменників, неможливо визначити їх роль у розвитку західноукраїнського варіанта літературної мови.

Перший розділ наукової розвідки присвячено структурно-семантичному аналізу ФО, виявленню особливостей лексичного складу загальнонародних та вузьколокальних ФО. У другому розділі розглядаються питання, пов'язані з виявленням семантико-стилістичних типів ФО, способів трансформації ФО. У результаті аналізу Н. Д. Бабич виділяє 14 способів трансформації ФО, наголошуючи на тому, що можливе використання одночасно кількох способів трансформації.

Н. В. Романюк один із розділів наукової розвідки присвятила функціонуванню говіркових фразеологізмів у авторських художніх текстах [8]. Дослідниця наголошує, що розмовно-побутові ФО є істотним компонентом розгортання сюжету, допомагають письменникам правдиво відобразити різні явища, побут українських сіл та міст, дати переконливу характеристику дійових осіб, посилити експресивність висловлення. У ході зіставно-порівняльного вивчення функціонування говіркових ФО в художніх творах І. Франка, В. Стефаніка, Р. Федоріва, Р. Іванчука та Р. Горака виявлено певні структурно-семантичні

відмінності у використанні та трансформуванні розглянутих ФО, пов'язаних із особливостями індивідуального стилю кожного письменника. Визначено основні способи модифікації ФО: субституцію, поширення і скорочення структури фразеологізму, контамінацію. Виявлено, що субституція призводить до створення нової експресивної якості ФО, а митці слова вдаються до заміни традиційного компонента ФО контекстуальним (ситуативним) синонімом або словом одного й того ж семантичного ряду. При цьому внутрішня форма вислову не зазнає модифікації; відбувається конкретизація ФО відповідно до контексту. Авторське перетворення ФО конкретизує фразеологізм-основу, розширює її семантичні та стилістичні можливості. У фразеологічному матеріалі, дібраному з художніх творів згаданих письменників, зафіксовано випадки руйнування традиційної семантичної сполучуваності ФО. Автори художніх творів часто змінюють словесне оточення ФО: оказіонально вони поєднуються з тими лексемами в контексті, з якими традиційно не сполучаються. Зміни валентності ФО призводять до полісемантичності останньої. У деяких випадках ФО, набуваючи нового значення, разом із тим зберігають і значення давнє, основне. Проте при розширенні внутрішньої форми ФО з часом можуть і втрачати одне з усталених значень. Тому основним методом при дослідженні таких явищ, на думку автора, є аналіз особливостей функціонування живомовних ФО у творах письменників і зіставлення значень діалектних і традиційних ФО.

У розвідці В. А. Папіш подається теоретичне обґрунтування важливості вивчення фразеологізмів на матеріалі художніх текстів [7]. Підкреслюється необхідність вивчення функціональних можливостей ФО в конкретних текстових реалізаціях, які розкривають повноту змісту, розширюють функціональні можливості, стають визначальним чинником формування нових конотацій, виявлення імпліцитного смислу, посилення емоційно-експресивного змісту та словесної образності ФО. Досліджено семантико-функціональну природу фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40-90 рр. ХХ ст.): О. Маркуша, Ю. Станиця, Ф. Потушняка, М. Томчання, І. Чендея, Ю. Мейгеша. Особливу увагу звернено на діалектні особливості фразеологізмів та ФО, що не зафіксовані академічним фразеологічним словником української мови (ФСУМ). Проведено паралелі з діалектною мовою, в окремих випадках аналізуються іншомовні запозичення в межах ФО, що є свідченням тривалих контактів закарпатців із сусідніми етносами. У ході дослідження зроблено висновок про те, що своєрідні риси рідного говору застосовуються авторами як мистецький виражальний засіб.

Т. О. Євтушина, досліджуючи лінгвостилістичний потенціал фразеології у творах В. Стефаника [3], розглядає діалектну фразеологію як складову мовної площини письменника. І в монологічній, і в діалогічній формі новел В. Стефаника говірка стає елементом стилю, поетичним засобом творення змістоформи. Фонетичні, морфологічні, словотвірні та синтаксичні особливості покуського говору набули в мові новел письменника функціонального статусу, сприяли вирізненню говіркового елемента на фоні західноукраїнського різновиду літературної мови. Діалектизми різних підсистем покуського говору урізноманітнюють виражальні засоби В. Стефаника, що сприймається не просто як стилізація під народнорозмовну мову, а як відображення архаїчного мислення, вірувань та уявлень, побуту та специфіки географічного простору. Численними для творчої палітри В. Стефаника є фонетичні та морфологічні діалектизми в компонентному складі ДФО, які продуктивно функціонують у мові персонажів. До того ж вони доповнюють місцевий колорит мовлення, надаючи йому експресії. Крім того, ДФО емоційно насажені, усі вони є складниками експресіоністичного стилю завдяки створеній ними простоті і природності.

У науковій розвідці В. В. Грещук [2] комплексно розглянуто особливості використання гуцульського говору в мові української художньої літератури ХІХ – І пол. ХХ ст. на матеріалі творів Ю. Федьковича, М. Павлика, І. Франка, Марка Черемшини, М. Коцюбинського, Г. Хоткевича "Довбуш", "Камінна душа", А. Крушельницького, М. Козоріса, О. Манчука, П. Шекерика-Доникова. Проаналізовано фонетичні, морфологічні, лексико-семантичні, гуцульські ДФО, які вжито в українських художніх творах зазначеного періоду. Виявлено для кожного письменника репертуар гуцульських діалектних різномовних елементів, з'ясовано специфіку використання їх у белетристичних текстах.

Отже, ДФО в творах письменників виконують важливі художні функції, пов'язані з образотворенням, індивідуалізацією персонажів, адекватним відображенням характерів, подій, ландшафту, створенням місцевого колориту, пізнанням духовної і матеріальної культури народу, етнографічною ідентифікацією героїв твору. Художній ефект використання ДФО в літературному творі досягається протиставленням діалектного, регіонального, позанормативного літературного, загальнонаціонального, нормативного. ДФО є цінним мовнообразжальним засобом в ідейно-емоційному та художньо-образному відображенні дійсності.

Джерела та література:

1. Бабич Н. Д. Соотнесение общенародного и узколокального в фразеологии украинского языка : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 "Языки народов СССР (Украинский язык)" / Н. Д. Бабич – Одесса, 1972. – 19 с.
2. Грещук В. В. Гуцульський говір в українській художній мові ХІХ – І пол. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / В. В. Грещук. – Львів, 2009. – 22 с.
3. Євтушина Т. О. Лінгвостилістичний потенціал фразеологізмів у творах В. Стефаника : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02. 01 "Українська мова" / Т. О. Євтушина. – К., 2005. – С. 20.
4. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Єрмоленко // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 198–204.

5. Козачук Г. О. Діалектизми в сучасній прозі / Г. О. Козачук // Рідне слово. – К. : Наук. думка, 1971. – Вип. 5. – С. 52–56.
6. Мелерович А. М. Психолінгвістический механізм спонтанного семантичного аналізу фразеологізмів і його реалізація в художественній мові / А. М. Мелерович, Е. В. Блинова // Вестник Костромського гос. ун-та. – Кострома, 2007. – № 2. – С. 117–124.
7. Папіш В. А. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40 – 90 рр. ХХст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. А. Папіш. – Ужгород, 2004. – 21 с.
8. Романюк Н. В. Фразеологія верхньонадністрянських говірок нижньої течії річки Бистриці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Романюк. – Запоріжжя, 2002. – 17 с.
9. Цимбалюк Т. В. Зіставно-типологічна характеристика семантико-стилістичних особливостей фразеологічних одиниць (на матеріалі роману Сервантеса “Дон Кіхот” у перекладі Миколи Лукаша.) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.15 / Тетяна Василівна Цимбалюк. – К., 1997. – 238 с.

Терехова С.И.

УДК 81'44(811.161.2+811.161.1+811.111):81'37

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ЕДИНИЦЫ ЯЗЫКА В СВЕТЕ ПОЛИПАРАДИГМАЛЬНОГО АНАЛИЗА

Аннотация. Стаття содержить результати наукового дослідження російського, українського і англійського мов, присвяченого поліпарадигмальному аналізу реалій, т. е. лексических одиниць, содержачих в своїй семантиці національно-культурний компонент (в т. ч. і референціальних репрезентацій). В ній охарактеризовані результати поліпарадигмального аналізу національно-специфічної лексики на основі моделі функціонально-семантичного поля реалій, а також представлені критерії типологізації аналізованого матеріалу, специфіка, которую следует принимать во внимание при переводе, охарактеризованы способы перевода реалій.

Ключевые слова: лексика, функціонально-семантичне поле, культуронім, реалія, поліпарадигмальний аналіз, алломорфізм, ізоморфізм.

Анотация. Стаття містить результати наукового вивчення російської, української та англійської мов, присвяченого поліпарадигмальному аналізу реалій, тобто лексических одиниць, які несуть у своїй семантиці національно-культурний компонент (у т. ч. і репрезентацій референції). У ній охарактеризовано результати поліпарадигмального аналізу національно-специфічної лексики на основі моделі функціонально-семантичного поля реалій, а також подано критерії типологізації, специфічні характеристики аналізованого матеріалу, які слід мати на увазі при перекладі, розглянуто способи перекладу реалій.

Ключові слова: лексика, функціонально-семантичне поле, культуронім, реалія, поліпарадигмальний аналіз, алломорфізм, ізоморфізм.

Summary. The article is devoted to the contrastive study of the verbal means that are used to embody of the system of specific national and cultural units of lexicon in Ukrainian, Russian and English at the functional-semantic level of analysis, with a focus on verbal paradigms and words, including reference representations. The article contains the results of the contrastive studies of the above mentioned languages. It is devoted to multy-paradigm approach on so called, words-realities, or units of national specific lexicon in the above mentioned languages. The results of multy-paradigm analyses of words with national and cultural elements in their semantics are characterised here. Multy-paradigm approach introduced in this research allowed to additionally employing inclusion notional and associative analysis, which highlighted the way native speakers of the contrasted languages conceptualize representations of national specific lexicon in their typical and specific features. The research was conducted based on the model of functional-semantic field of national specific words. The main criteria of classification of the analysed language units as well as specific feachers of the words under analyses are described in the article. The author stresses the idea that units of national specific lexicon should be carefully studied in frames of multy-paradigm analyses, as it gives the full detailed characteristics of their forms, semantical extents, stylistic peculiarities as well as different connotations and associations of the investigated language units.

Key words: lexicon, functional-semantic field, units of national specific lexicon, realia, multy-paradygmal analyses, allomorhism, isomorphism.

Постановка проблемы и ее связь с важнейшими научными и практическими заданиями.

В современном мире процессы глобализации и интеграции диалектично сменяются ростом национального самосознания и развитием национальных культур, что своевременно находит отображение в языковых системах, ведь язык выступает посредником между окружающим миром и человеком, как отмечал В. Фон Гумбольдт [2; с. 12]. Наиболее чувствительны к таким преобразованиям, как известно, лексические подсистемы языков. В связи с этим не утрачивается актуальность сопоставительных исследований функционально-семантических полей национально-маркированной лексики в аспекте синхронии. Именно этот подход в рамках полипарадигмального анализа представлен в данной статье.

Анализ основных исследований и публикаций. Проблемы перевода национально-маркированной лексики, несущей в себе особенности соответствующей национальной культуры, затрагивались исследователями еще в древние времена. Как свидетельствуют первые переводы Библии (Septuaginte, переводы Симмаха, Иеронима и др.) [9; 10, с. 9-15], в древности национально-культурные лексемы